

**ISLOMIY MOLIYALASHTIRISH ASOSIDA YASHIL SUKUK BOZORINI
RIVOJLANTIRISH MASALALARI**

Maxmudov Anvarjon Maxmudovich

Farg'ona davlat texnika universiteti,

katta o'qituvchisi, PhD,

Mannobjonov Muhammadyusuf Donyorbek og'li

Ibroximov Usmonjon Islomjon o'g'li

Farg'ona davlat texnika universiteti

2-kurs talabalari

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada O'zbekistonda yashil sukuk mexanizmini joriy etishning dolzarbligi, xorijiy tajriba va milliy imkoniyatlar keng tahlil qilingan. Malayziya, Indoneziya va Fors ko'rfazi davlatlarining yashil sukuk sohasidagi tajribasi o'rganilgan, O'zbekiston uchun strategik yo'nalishlar belgilangan. Maqolada yashil sukuk moliyaviy instrument sifatida ekologik barqarorlik va Islom moliyasini birlashtiruvchi zamonaviy vosita ekanligi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: yashil sukuk, Islom moliyasi, barqaror rivojlanish, qayta tiklanadigan energiya, O'zbekiston kapital bozori, xorijiy investitsiyalar.

Bugungi kunda jahon moliya bozorlarida barqaror moliyalashtirish vositalari tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Iqlim o'zgarishi va ekologik muammolar global miqyosda yangi moliyaviy mexanizmlarni talab qilmoqda. Aynan shu kontekstda yashil sukuk — Islom moliyasining barqaror rivojlanish tamoyillari bilan uyg'unlashgan noyob moliyaviy instrument — jahon arenasida o'zining alohida o'rnini egalladi.

O'zbekiston iqtisodiyotining jadal rivojlanishi va davlatning 2030 yilgacha yashil iqtisodiyotga o'tish strategiyasi yashil sukukni milliy moliya bozoriga joriy etishni dolzarb masalaga aylantirdi. Prezident Shavkat Mirziyoyev Oliy Majlisga murojaatida Islom moliyasini joriy qilish vaqti kelganini ta'kidlagan bo'lsa, bu yo'nalishda yashil sukuk alohida imkoniyat bo'lib xizmat qilishi mumkin. [2]

Maqolaning asosiy maqsadi — xorijiy tajribani tahlil qilish orqali O'zbekistonda yashil sukuk mexanizmini joriy etishning optimal modelini ishlab chiqishdan iborat.

Yashil sukuk — bu ekologik jihatdan barqaror loyihalarni moliyalashtirish uchun mo'ljallangan. Islom moliyasining shariatga muvofiq tamoyillariga asoslangan qimmatli qog'oz turidir. U oddiy sukukdan farqli o'laroq, faqat ekologik sohalar: qayta tiklanadigan energiya, energiya tejaydigan texnologiyalar, barqaror transport va qattiq chiqindilarni boshqarish kabi loyihalarni qamrab oladi. [5]

Yashil sukukning ikki asosiy ustuni mavjud:

islomiy tamoyillar: foiz (ribo) taqiqi, real aktivga asoslanish, risk va foydani taqsimlash;

ekologik tamoyillar: atrof-muhitga foyda keltiruvchi loyihalargagina yo‘naltirish, shaffoflik va hisobot berish;

1-jadval.

Yashil sukuk va oddiy obligatsiyaning taqqoslamali tahlili

Xususiyat	Oddiy obligatsiya	Yashil Sukuk
Moliya asosi	Qarz + foiz	Real aktiv, foizsiz
Yo‘nalish	Istalgan soha	Faqat ekologik loyihalar
Shariat muvofiqligi	Yo‘q	Ha (AAOIFI standartlari)
Investor bazasi	Umumiy bozor	Islomiy + ESG investorlar

Malayziya Tajribasi. **Malayziya yashil sukuk sohasida jahonning tan olingan yetakchisi hisoblanadi. 2017-yilda Malayan Banking (Maybank) tomonidan dunyodagi birinchi korporativ yashil sukuk 64 million dollar miqdorida chiqarildi va bu mablag'lar quyosh energiyasi stantsiyasini qurish uchun sarflandi. Malayziyaning muvaffaqiyati quyidagi omillarga asoslangan. [6]**

- Mustahkam me'yoriy-huquqiy baza: Securities Commission Malaysia tomonidan yashil sukuk uchun alohida ko‘rsatmalar ishlab chiqildi
- Shariat kengashlarining faol ishtiroki va nazorati
- Davlat-xususiy sheriklik modeli: hukumat soliq imtiyozlari orqali investorlarni rag'batlantirishni ta'minladi
- Xalqaro standartlarga (ICMA Green Bond Principles) muvofiqlashtirilgan milliy ramka

Indoneziya Tajribasi. **Indoneziya 2018-yil mart oyida 1,25 mlrd dollar miqdorida dunyodagi birinchi suveren yashil sukukni chiqardi. Bu tarixiy voqea yashil sukuk nafaqat korporativ, balki davlat darajasida ham qo‘llanilishi mumkinligini isbotladi. Indoneziya tajribasining o‘ziga xos xususiyatlari. [7]**

- Moliya vazirligi tomonidan Green Sukuk Framework (Yashil Sukuk Çerçevesi) ishlab chiqildi
- Mablag'lar asosan iqlim o‘zgarishiga moslashish va qayta tiklanadigan energiya loyihalari uchun ishlatildi
- Shaffof hisobot tizimi: har yili chiqarilgan mablag'larning sarflanishi bo‘yicha batafsil hisobot beriladi

Fors Ko'rfazi Davlatlari Tajribasi. Saudiya Arabistoni, BAA va Bahrayn kabi mamlakatlar yashil sukuk orqali o'zlarining 2030-yilgacha bo'lgan barqaror rivojlanish strategiyalarini moliyalashtirmoqda. Saudiya Arabistoni 2030-yilga kelib elektr energiyasining 50 foizini toza manbalardan olishni rejalashtirib, yashil sukukni asosiy moliyalashtirish vositasi sifatida tanladi. [1]

2-jadval.

Mamlakatlar bo'yicha sukuk chiqarish tarixiy ma'lumotlari

Mamlakat	Yil	Miqdor	Soha
Malayziya	2017	64 mln \$	Quyosh energiyasi
Indoneziya	2018	1.25 mlrd \$	Iqlim loyihalari
BAA	2019	600 mln \$	Toza energiya
O'zbekiston	2021	500 mln \$	Umumiy sukuk*

O'zbekiston 2021-yilda xalqaro bozorlarda 500 million dollar miqdorida sukuk chiqardi va bu Markaziy Osiyodagi birinchi suveren sukuk bo'ldi. Ammo bu sukuk umumiy turdagi bo'lib, yashil sukuk formatida emas edi. Hozirda O'zbekistonda yashil sukukni joriy etish bo'yicha quyidagi ishlar amalga oshirilgan:[3].

istiqbolli loyihalar milliy agentligi, Islom Taraqqiyot Banki va BMTTD hamkorligida yashil sukuk bo'yicha treninglar tashkil etildi;

national Green Sukuk Framework (Milliy Yashil Sukuk Çerçevesi) ishlab chiqish ishlari boshlandi;

kapital bozori to'g'risidagi qonunda sukuk uchun alohida bo'lim nazarda tutilmoqda;

iqtisodiyot vazirligi, Adliya vazirligi va Markaziy bank yashil sukuk bo'yicha idoralararo ishchi guruh tuzdi.

O'zbekiston yashil sukuk uchun qulay strategik salohiyatga ega. Davlatning 2030-yilgacha yashil iqtisodiyotga o'tish strategiyasi, qayta tiklanadigan energiya manbalarini rivojlantirish bo'yicha ambitsiyali rejalar va kuchli musulmon aholisi bazasi - bularning hammasi yashil sukukni joriy etish uchun kuchli zamin yaratadi[4].

O'zbekistonda yashil sukuk qo'llanilishi mumkin bo'lgan asosiy sohalar:

qayta tiklanadigan energiya: quyosh, shamol va gidroelektrostantsiyalar qurilishi;

energiya samaradorligi: sanoat korxonalarini va uy-joylarni modernizatsiya qilish;

barqaror transport: elektr transporti infratuzilmasi;

suv resurslari: suv tejoychi irrigatsiya texnologiyalari;

qattiq chiqindilarni qayta ishlash zavodlari qurilishi.

Yashil sukukni O‘zbekistonga to‘liq joriy etish uchun bir qator muammolarni hal qilish zarur:

3-jadval.

Muammolar va tavsiya etilgan yechimlar

Muammo	Tavsiya etilayotga yechim
Huquqiy baza to‘liq emas.	Alohida yashil sukuk qonunchiligini qabul qilish.
Malakali kadrlar yetishmaydi.	Xalqaro treninglar va kafedralar tashkil etish.
Investorlar orasida xabardorlik past.	Axborot kampaniyalari.
Shariat auditining yo‘qligi.	Mustaqil Shariat kengashini tashkil etish.
Ekologik baholash tizimi yo‘q.	Green Bond Framework standartlarini joriy etish.

Xorijiy tajriba va O‘zbekiston sharoitini tahlil qilish asosida quyidagi strategik tavsiyalar ishlab chiqildi:

milliy Yashil Sukuk Çerçevesini (National Green Sukuk Framework) rasman tasdiqlash;

birinchi pilot yashil sukuk loyihasini (50-100 mln dollar) qayta tiklanadigan energiya sohasida amalga oshirish;

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti va boshqa OTMLlarda Islom moliyasi bo‘yicha maxsus dasturlar joriy etish;

O‘zbekistonda Islom bankini to‘liq faoliyat ko‘rsatishini ta‘minlash;

xalqaro reyting agentliklarini jalb qilgan holda yashil sukuk reytingini shakllantirish;

suveren yashil sukuk chiqarish va mablag'larni yashil loyihalarga yo‘naltirish;

qo‘shni Markaziy Osiyo davlatlari bilan mintaqaviy yashil sukuk bozorini shakllantirish;

O‘zbekistonni Markaziy Osiyoning yashil sukuk markazi sifatida pozitsiyalash; xalqaro Islom moliyasi tashkilotlari (IIFM, IFSB) a'zolicini ta‘minlash;

2030-yilga kelib kamida 1 mlrd dollar qiymatidagi yashil sukuk chiqarish maqsadini belgilash.

Yashil sukuk — bu zamonaviy global iqtisodiyotning eng istiqbolli moliyaviy innovatsiyalaridan biri bo‘lib, u Islom moliyasining axloqiy tamoyillarini ekologik barqarorlik bilan uyg'unlashtiradi. Malayziya, Indoneziya va Fors ko‘rfazi

davlatlarining tajribasi yashil sukuk orqali yirik ekologik loyihalarni muvaffaqiyatli moliyalashtirish mumkinligini isbotladi.

O‘zbekiston uchun yashil sukuk bir vaqtning o‘zida uchta strategik maqsadni amalga oshirish imkonini beradi: xorijiy investitsiyalarni jalb qilish, ekologik muammolarni hal qilish va Islom moliyasini rivojlantirish. Bugungi kunda davlat tomonidan boshlangan islohotlar, xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik va kuchli siyosiy iroda — bularning hammasi O‘zbekistonda yashil sukuk bozorini muvaffaqiyatli shakllantirish uchun mustahkam zamin yaratmoqda. Maqolada taklif etilgan tavsiyalar izchil amalga oshirilsa, O‘zbekiston 2030-yilga kelib Markaziy Osiyoning yetakchi yashil sukuk emitenti sifatida tan olinishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Islom moliyaviy institutlarining buxgalteriya hisobi va auditi tashkiloti (AAOIFI). Shariah Standards. Bahrayn, 2023.
2. BMT Taraqqiyot dasturi (UNDP). Pre-feasibility study for the issuance of 'green' sukuk in Uzbekistan. Toshkent, 2020.
3. Islom Taraqqiyot Banki (IsDB). Islamic Finance and the SDGs. Jidda, 2022.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «Islom moliyalashtirish tamoyillari asosida qimmatli qog‘ozlarni joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi Farmoni, 2021-yil.
5. Ledhem A. Does Sukuk financing boost economic growth? Empirical evidence from Southeast Asia. PSU Research Review, 2020.
6. Securities Commission Malaysia. Green Sukuk Framework. Kuala Lumpur, 2017.
7. Republic of Indonesia Ministry of Finance. Green Sukuk Allocation and Impact Report. Jakarta, 2023.